

THE MUTABLE FACES OF THE POLITICS IN TITUS POPOVICIU'S WORK

Sonia Livia Grec
PhD. Student, University of Oradea

Abstract: Titus Popovici is a controversial personality of the communist literature, being apart due to his work, such as the Stranger, The Thirst, and Ipu's Death and also for his veracious duplicity. The political lode is a determinative inspiration for the 1948-1989 literature, being very well presented in Titus Popoviciu's work, written during the communism. Nevertheless, conspicuousness disclosures about the communist lead are captured in his postdecembre work, presenting the ostentatious and subversive writer, eliding his trimmer position.

Keywords: politics, prose, personage, communism, duplicity.

Evoluția literaturii române depinde de un intransigent factor politic, care în perioada comunistă a monopolizat întreaga creație artistică. Pentru o mai bună înțelegere și interpretare a nișei politice vom pleca de la o definiție a acestui termen, care, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, reprezintă: „1. știința și arta de a guverna un stat; formă de organizare și conducere a comunității umane, prin care se menține ordinea internă și se garantează securitatea externă. 2. tactică, strategie, metode și mijloace folosite de organele puterii în vederea realizării obiectivelor fixate.”¹

În epoca restriștei comuniste, politica a fost singura putere care a dominat lumea literar-artistică, adoptând măsuri dintre cele mai diverse și mai ales primejdioase. Scopul era bine stabilit: anularea identității naționale și crearea unui nou popor supus în totalitate doctrinei sovietice, socialiste. E lesne de înțeles că intelectualii vremii, literați, istorici și nu numai au avut atitudini diferite față de această reformă radicală a culturii române. Clasa oportuniștilor a fost reprezentată de scriitorii care au ales pactul cu normele partidului, oferindu-și astfel propriul talent în schimbul beneficiilor materiale și, în spirit partinic, a libertății de exprimare. Trebuie menționat faptul că era o libertate de exprimare utopică, îngăduită în permanență de cerințele conducerii și interdicțiile cenzurii. De cealaltă parte a barierei se situează scriitorii răzvrățiți, revoltați, care apelează la aluzii, jocuri de cuvinte, alegorii, diverse stratageme pentru a cuprinde în operă adevăratele orori ale regimului implementat. Nu trebuie omiși însă nici scriitorii evazionști, scriitorii interziși, cei arestați și maltratați fizic, scriitorii dizidenți și numeroase alte categorii, particularizate în funcție de perioadă, opera scriitorului, atitudinea și comportamentul său față de putere. Perioada 1948-1989 marchează cu certitudine o epocă de regres și secătuire și pe plan literar, nu doar social.

Pe 23 august 1944, zi care marchează o lovitură de stat, întoarcerea armelor împotriva Germaniei, prozatorul Titus Popovici era un adolescent de doar 14 ani, pasionat deja de literatură și politică, în egală măsură. Din informațiile oferite de familia sa, scriitorul s-a înscris în partidul comunist imediat după implementarea acestuia în România, fiind convins că programul acestei grupări este unul solid, benefic pentru poporul român șubrezit de cele două războaie mondiale. Implicarea continuă a acestuia i-a adus, atât în perioada de față, cât și în cea ceaușistă, foloase materiale și o încredere de neșărnutat din partea mai marilor puterii. Dovada credinței sale față de comunist au constituit-o nu doar cuvintele preamăritoare de la plenaryle PCR, ci cu precădere operele cu caracter propagandistic și elogios. Odată cu trecerea timpului, Titus Popovici, cu inteligența-i de necontestat, întrevede în principiele

¹*Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, pag. 820.

partidului la guvernare cerințe și măsuri utopice, erori de neîndreptat, fapt care va provoca o distanțare treptată a acestuia în raport cu conducerea. Nu va avea însă tăria să-și exprime adevăratele-i credințe înainte de '89, tergiversând rostirea adevărului și fiind constant în susținerea conducerii, chiar dacă întreaga sa existență devenise un compromis.

Titus Popovici debutează literar la doar 20 de ani, cu un volum de schițe intitulat *Mecanicul și alți oameni de azi*, schițe redactate în colaborare cu Francisc Munteanu. Operele apar în 1950 în *Viața românească* și în volum un an mai târziu, în 1951, însă nu se bucură de o răspândire așteptată în mediile literare și este mult prea devreme dat uitării. Criticii din epoca comunistă, cât și cei postdecembriști, au catalogat aceste schițe drept opere neconcludente pentru existența literară a prozatorului Titus Popovici.

Nu o dată s-a menționat în exegezele literare că adevăratul debut al prozatorului este marcat de anul 1955, când apare volumul *Povestiri*, volum care încorporează două opere cu substrat politic: *Gusti Iluț* și *Baci Jurcă*. Din ambele reiese o siguranță a mânuirii condeiului, iscusință aleasă în conturarea personajelor și nu în ultimul rând predilecția pentru creionarea unor tablouri de natură izbutite. *Gusti Iluț* este povestirea care deschide volumul, constituită într-o proză densă și tensionată, în fiecare rând al său, prin prisma protagonistului Gusti Iluț, care domină întreaga operă prin caracterul său strășnic, radical, plin de neînțeleșuri.

Industrializarea satelor și tulburarea liniștii omului de rând sunt concentrate și în *Gusti Iluț*. Paginile creează un tablou reprezentativ pentru impactul sovietic asupra poporului nostru, însă substratul subversiv e omis de cenzură, probabil datorită unor laude strecurate strategic și mulțumită finalului fericit. Satul Rucazi, străbătut de apele învolburate ale Cerniței și așezat la poalele unui munte împădurit, e un loc prielnic, ales de noua conducere a statului pentru construirea unei hidrocentrale. Zvonurile din sat și apariția unor ingineri de la Arad pentru a face măsurători, trezesc parcă la viață un sat uitat de lume, risipit și amorțit, fără speranțe de dezvoltare. Obișnuita orânduire a sătenilor va fi iremediabil tulburată când sunt anunțați că unele case vor fi dărâmate deoarece sunt așezate în calea proiectului. Pentru ca sătenii să nu se opună acestui fapt, tovarășii de la partid au adus case de la Arad, care trebuie doar montate, spre surprinderea rucăzanilor.

Aici intervin principiile solide de nestrămutat ale priceputului tăietor de lemne Gusti Iluț, cel mai iscusit lemnar din acea zonă. Revolta e adresată partidului, care e singurul vinovat de tulburarea vechii orânduiri: „Vai, grele zile am ajuns... [...] Cum adică, se bagă în viața satului și pe noi nu ne întreabă? Da'al cui e satul? Ei, comedie!”² Atitudinea lui Gusti Iluț față de părăsirea propriei case e indiscutabilă, el reacționând agresiv când această propunere vine din partea secretarului de partid, tovarășul Jurca: „Casa mea? Casa în care a murit taica? Grădina mea cu pruni și peri? Adică de asta m-ați chemat? Să mă înceluiți cu vorbe? Apoi, nu! Pe mine să mă scoateți din ocolul meu? Probăluți numai! Rușine să vă fie!”³ Cu toate că i se cere ajutorul în privința pregătirii lemnului pentru hidrocentrală, Gusti Iluț refuză cu vehemență, situându-se din acel moment în opoziție cu partidul la putere. Fiul său, Traian, e reprezentantul omului nou, deschis schimbărilor, fericit că se va muta în casă nouă. În urma rugămintelor repetate din partea secretarului de partid Jurca, Gusti Iluț cedează și este dispus să urce pe munte pentru a contribui la pregătirea lemnului, însă precizează limpede faptul că acest gest nu semnifică și acceptul de a-și părăsi casa.

Finalul este unul deschis, sugerându-se însă ideea că Gusti Iluț se va supune în cele din urmă, în totalitate, noilor norme politice. În consecință, cu toate că este exprimată revolta țăranilor față de noua cârmuire politică, regimul la putere e conturat drept unul benefic, înfloritor, care, cu acordul oamenilor, va schimba radical traiul îngrădit până atunci. Electricitatea în satul Rucazi era o utopie, însă regimul salvator va realiza imposibilul, mărindu-și astfel popularitatea în rândul cetățenilor. Vorbele tovarășului Jurca sunt grăitoare

² Popovici, Titus, *Povestiri*, București, Editura Tineretului, 1955, pag. 12, 13.

³ Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 22, 23.

în acest sens: „Dumneata ești om muncitor, tovarășe Iluț... Ți-ai crescut feciorul om dintr-o bucată... Acuma a venit vremea să clădim o lume pentru asemenea oameni muncitori... Crezi dumneata, poți crede așa ceva, că noi, comuniștii, tragem lumea pe sfoară?”⁴

Despre nonconformismul personajelor amintește și Marian Popa în *Istoria literaturii române de azi pe mâine*: „Un volum de *Povestiri* (1955), înscris în limitele convenționalului conflictual și pitorescului aspru-idilic, ar putea fi considerat o contribuție la împlinirea unei categorii de pseudononconformiști ilustrată și de Ion Istrati, Ion Ruse, etc.”⁵ Conflictul interior al protagonistului depășește în intensitate natura transformărilor din sat, menite să preschimbe țara într-o lume nouă. Antiteza e între dorința personajului de a contribui la construcția hidrocentralei și demnitatea de a-și păstra casa intactă, în ciuda faptului că e o bojdeucă mică și dărăpănată. În consecință, povestirea poate fi catalogată drept una oportunistă, cu caracter propagandistic, intercalându-se pe alocuri și rânduri subversive. De netăgăduit sunt însă calitățile literare ale prozatorului, cum relevă și Dumitru Micu: „un prozator cu peniță sigură, cu spirit de observație, cu simțul umorului și vocație satirică.”⁶

Baci Jurca este a doua povestire, din același volum, datând din 1955, operă având același scop propagandistic, de această dată mult mai direct. Personajul central, Jurca Mihai, este un bătrân demn și hotărât, convins de binele suprem pe care comunismul l-a adus în România, odată cu implementarea sa. Bătrânul e chiar fiul secretarului de partid din prima povestire, Gheorghe Jurca, de ale cărui implicații politice este foarte mândru. Spre deosebire de povestirea anterioară, *Baci Jurca* surprinde de la primul la ultimul rând o lume aflată sub atenta supraveghere a regimului, creionată de autor ca o lume ideală, a drepturilor și ordinii depline. Există și aici personaje care nu se supun, însă dorința lor de evadare este iminent reprimată de partid. Bătrânul Jurca e chemat la centru pentru a da socoteală în urma unei corecții fizice aplicate președintelui Sfatului, în numele bunei orânduiri politice care trebuie respectată cu sfințenie. Timpul și spațiul sunt similare cu cele din *Gusti Iluț*, iar unele personaje se regăsesc și aici. Pentru a convinge interlocutorul de veridicitatea spuselor sale, baci Jurca apelează neconștient la învățăturile partidului: „Că nu se poate să nu priceapă dacă e om cu școală de partid! Ce ne învață partidul? Că atâta timp cât teoria nu-i legată de practică, e ca o busolă zvârlită pe o masă. Poftim de te folosește de ea!”⁷

Protagonistul are înclinații spre domeniul politic, cu precădere spre comunism, încă din tinerețe, iar în vremurile antecomuniste aceste implicații îi aduseseră neplăceri: „Ia stai să vedem se spune despre asta dascălul nostru Marx. Scottea din noptieră o biblie, între foile căreia pitise materiale de partid... Ceasurile treceau pe nesimțite. Pe urmă, baci Jurca a fost arestat...”⁸ O complexă caracterizare a acestuia realizează Al. Radu: „*Baci Jurca* conturează figura unui vechi luptător comunist, cu un temperament impulsiv, vulcanic [...] este permanent prezentă o împletire de duioșie și asprime, mânie și afecțiune prietenească.”⁹ Aproximarea dintre cele două personaje, Gusti Iluț și baci Jurcă, este vizibilă, consăteni fiind ei au dus o existență tihnită până în 1944. Dacă Gusti Iluț fusese un simplu dibaci al lemnului, priceput și apreciat, baci Jurca fusese un ilegalist, un tănuit membru de partid din vechi timpuri, în aparență un umil muncitor la căile ferate.

Volumul *Povestiri* ilustrează, prin intermediul a două opere reduse ca dimensiuni, impactul noii conduceri a țării, cu normele sale, asupra cetățeanului de rând, dirijând acțiunea personajelor spre o acomodare propice cu climatul politic. Calitatea scrierii dăinuie în urma interpretării politice, Radu Popescu urmărind acest raport formă-conținut: „Problemele alese

⁴ Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 22, 23.

⁵ Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, Editura SemnE, 2009, pag. 914.

⁶ Simion, Eugen, (coordonator), *Dicționarul general al literaturii române*, P-R, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, pag. 392.

⁷ Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 49.

⁸ Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 56.

⁹ Radu, Al., apud Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism 1955-1956*, București, Editura Cartea Românească, 2010, pag. 250.

de Titus Popovici sunt actuale, cei doi eroi nu sunt produse obținute cu șablonul și nici rezultate ale unor simplificări în vederea obținerii unui efect decorativ, în plus pot fi gândiți în legătură cu tradiția noastră literară, prin urmare calitatea scrierilor se impune de la început.”¹⁰

Prozatorul prosper, Titus Popovici publică în același an 1955 și un roman de dimensiuni vaste, *Străinul*. Proza devine prima scriere care înfățișează lovitura de stat din 23 august 1944, surprinzând totala reprimare a altor partide politice și implementarea comunismului. Personajul central, reprezentat prin Andrei Sabin, un tânăr inteligent și răzvrătit, întrunește toate cerințele omului nou, dornic de o schimbare majoră. Văzut de-a lungul vremii și ca un bildungsroman, *Străinul* este o scriere cu iz politic, de la primul la ultimul rând, Andrei Sabin putând fi considerat un alter-ego al prozatorului însuși. Înclinația spre politică, inteligența incontestabilă, predilecția pentru literatură și caracterul tumultuos sunt doar câteva similarități care ar putea constitui apropierea celor doi.

Intriga romanului o constituie revoltătoarea scriere redactată de tânărul Andrei, având ca temă războiul. Din textul care trebuia să reprezinte o prelegere elogioasă, Andrei Sabin realizează o scriere subversivă sinceră, care-i aduce eliminarea din sistemul de învățământ românesc: „Îmi cereți să scriu despre război. Aș putea fabrica fraze sunătoare despre Decebal, Traian și alți eroi sfinți, despre toate războaiele care de asemenea sunt sfinte, dar nu pot. Nu cred în toate aceste baliverne și nu pot să mint. Cred că nu există mai mare înjosire a demnității umane decât să silești pe cineva să afirme ceea ce nu crede, să-l faci apologetul unor lucruri care-l scârbesc, să-l împingi până la rușinea și sila de el însuși.”¹¹ Provenit dintr-o familie săracă, onestă, ferită mereu de implicațiile politice ale vremii, Andrei s-a bucurat de o copilărie deosebită, fiind pasionat de istorie, politică și filozofie. Această atitudine revoltătoare față de politica actuală îi va aduce neplăceri, ducând la o izolare a acestuia, în satul bunicii, la Lunca. Apropiat în egală măsură de țărani și burghezii timpului, Andrei se îndepărtează de aceștia din urmă, considerând că adevărata politică e cea propusă de comuniști. Are ocazia de a se bucura în sat de compania a doi vechi comuniști convinși, vărul său Mitru Moț și morarul Ardeleanu.

În ciuda faptului că familia dorește să îl îndepărteze de domeniul politic și îi scrutează cu temere preferințele, („Doamne, Andrei... doar... doar nu ești comunist cumva...”¹², spunea mătușa Emilia), serile în compania comuniștilor încă tănușiți din sat îl satisfac pe deplin: „Am învățat mai mult în câteva luni, decât tot timpul cât am fost elev... Singurul lucru care are însemnătate acum e să trăiești, să trăiești fiind tu însuși și să gândești ce poți face ca lucrurile să nu mai fie așa cum sunt.”¹³ Când România e atacată de germani și maghiari și întregul sat Lunca părăsește zona pentru a se feri din calea inamicilor, Andrei participă entuziast la săpărea tranșelor și buncărelor, ia parte la masacrul de la Varseg și în cele din urmă ajunge epuizat fizic și psihic. Întâlnirea cu bunul său prieten Schwartz constituie momentul decisiv în care Andrei hotărăște să se înscrie în partid, considerând această grupare salvarea României din declin. Va suferi o primă dezamăgire în scurt timp, deoarece articolul său din ziarul *Patriotul*, intitulat *Atrocitățile democrațiilor istorici*, va suferi radicale modificări fără a i se cere acordul. Primește de la partid sfatul de a se ghida în formarea sa ideologică după cele două cărți de căpetenie ale comunismului: *L'abc de communisme* și *Manifestul Partidului Comunist*. Participă la numeroase manifestări, scrie articole, însă realizează că partidul îi îngrădește imaginația, duce o disciplină de fier și îi stabilește propriile-i priorități. Mereu îi este curmat elanul prin lozinci precum *Moral este ceea ce servește clasei muncitoare* sau *Adevărul există în funcție de poziția de clasă*. Finalul ne redă un Andrei mulțumit de

¹⁰ Popescu, Radu, apud Selejan, Ana, *Op.cit.*, pag. 251.

¹¹ Popovici, Titus, *Străinul*, Timișoara, Editura Facla, 1955, pag. 42.

¹² Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 286.

¹³ Popovici, Titus, *Op.cit.*, pag. 286.

vremurile pe care le trăiește, împăcat cu sine, beneficiarul unor foloase materiale, în urma atitudinii sale prielnice partidului.

Referindu-ne la diversitatea de interpretări pe care politica le ia în proza lui Titus Popovici, de la debut până la romanele postume, putem afirma cu convingere că *Srăinul* e un roman politic, scriere oportunistă care elogiază beneficiile pătrunderii comunismului în România, precizând și avantajele fiecărui individ în parte, în urma adeziunii la această grupare. Nu regăsim încă, în scrierea prozatorului de numai 25 de ani, fragmente subversive explicite, o excepție făcând atitudinea familiei și a prietenilor față de alăturarea lui Andrei în noul partid. Dacă prietenii privesc cu ostilitate această decizie, evitându-l, tatăl său îl alungă de acasă. Contraargumentul unei scrieri defăimătoare vine în final, când se subliniază faptul că până și bătrânul Sabin a intrat în partid. E lesne de înțeles că în perioada premergătoare căderii comuniste *Srăinul* s-a bucurat de critici elogioase. Anton Cosma, de pildă, subliniază beneficiile noii lumi, sugerate în rândurile romanului în discuție: „După câteva gesturi de revoltă juvenilă, individualistă, Andrei Sabin va găsi „calea”, alăturându-se luptei muncitorilor pentru doborârea vechii lumi.”¹⁴ Considerat după '89 un „roman fals, scris cu talent”¹⁵, datorită mărturisirilor prozatorului, imediat după căderea comunistă, *Srăinul* relevă ruptura de trecutul nefericit al poporului român și crearea unei lumi noi, a unui popor liniștit, îndestulat, cel puțin în concepția și utopia comunistă.

O atitudine cu totul diferită au avut-o criticii după decembrie '89, reliefându-se de această dată duplicitatea prozatorului, vasta discrepanță dintre mesajul romanului și realele-i opinii. Eugen Negrici punctează misiunea prozatorului de a evidenția caracterul propagandistic al romanului: „Popovici se va grăbi să dea un sens politic unei răzvrățiri anarhice adolescentine, împingând cu inconștientă acest personaj fermecător, oripilat de reguli și prejudecăți, însetat de libertatea de a fi el însuși, în categoria – bine reprezentată în epocă – a „dumiriților” pregătiți să se înregimenteze moral și politic și să execute misiuni sub flamura roșie.”¹⁶

După Nicolae Manolescu, o altă nedumerire ar putea fi permisivitatea cenzurii, în ceea ce privește revolta vădită a unor personaje împotriva regimului, limbajul uneori deocheat, naționalismul și antisemitismul. Titus Popovici a creat în permanență impresia că aceste chestiuni aparținând subversivității fac, în fapt, obiectul satirei, iar scrierea nu este altceva decât „un model de proză realist-socialistă”¹⁷, cum o cataloghează și Nicolae Manolescu. Încheiem prin a sublinia valoarea compozițională indiscutabilă a scrierii, fără a omite însă caracterul său de obiect de propagandă.

Dacă în *Srăinul* s-a urmărit evenimentul de la 23 august 1944 și pătrunderea comunismului în România, în romanul *Setea* (1958) sunt înfățișate reforma agrară din 1945 și consolidarea comunismului pe teritoriul nostru. Personajele sunt relativ aceleași, mediul surprins e în exclusivitate cel rural, iar lupta e între comuniști și țărăniști. Instaurarea la conducere a guvernului Petru Groza și momentul împrumutării cu pământ creează o adevărată frenezie în rândul țăranilor din Lunca. Ideea de a lua de la bogați pentru a împărți săracilor e propagată de primii comuniști ai satului, Moț, Ardeleanu și învățătorul Teodorescu, acesta din urmă întors din război cu un handicap fizic care îl complexează. În centru apare Ana Moț, bunica lui Andrei Sabin din primul roman, apatică față de planurile mărețe ale comuniștilor și intransigentă în decizia-i de a nu ceda pământ. Ironia sorții face ca primul susținător al împărțirii pământului, învățătorul Teodorescu, să fie chiar ginerele bătrânei, iar decizia acestuia de a înstrăina pământul familiei îi tulbură acesteia bătrânețile-i tihnite.

Ca structură, caracter și concepții politice, George Teodorescu poate fi identificat cu Andrei Sabin. Ambii sunt victime ale războiului, convinse că nomenclatura comunistă va

¹⁴ Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan*, București, Editura Eminescu, 1988, pag. 125.

¹⁵ Ștefănescu, Alex. *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, București, Editura Mașina de Scris, 2005, pag. 285.

¹⁶ Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației Pro, 2003, pag. 133.

¹⁷ Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești, Editura Paralela 45, 2008, pag. 980.

salva țara de neajunsuri. Interesul prozatorului e și pentru redarea maselor de oameni, dornici de pământ, răsculați împotriva vechilor burghezi. Considerat de exegeți ca al doilea volum al romanului *Străinul*, *Setea* constituie al doilea roman realist-socialist al lui Titus Popovici, operă care a deservit regimul prin ideologia prezentată de prozator. Odată cu dobândirea unei conștiințe politice, țăranul cunoaște și setea de pământ, asemenea personajelor lui Liviu Rebreanu, făcând însă cunoștință cu puterea, cu partidul. Paginile în care se strecoară jocuri de cuvinte, parodii, parabole sunt mult mai reduse, în comparație cu *Străinul*, unde ponderea ideilor tănuite ale prozatorului era mai ridicată.

E lesne de înțeles că această operă a fost primită favorabil de critica vremii, bucurându-se de recenzii laudative. Un cert caracter politic al lucrării evidențiază și Ion Vlad, subliniind îndatoririle pe care prozatorul și le asumă prin scrierea unor opere oportuniste: „Cert e că romanul își cere urmarea. E doar punctul de plecare pentru o viitoare evoluție a satului pătruns de ideologia comunistă. [...] Așteptăm volumul următor cu tot interesul, neignorând faptul că Titus Popovici are acum obligații mari.”¹⁸

Este avută în vedere, cu predilecție după 1989, legătura strânsă dintre scriitor și putere, generatoare de favoruri care se oglindesc inevitabil și definitiv în operă. Conturarea și distribuția personajelor e în funcție de opțiunea politică, în funcție de finalitățile avute în vedere de regim, prin intermediul condiției scriitorului. La acest raport ideologie-personaj face trimitere și Eugen Simion, într-un articol din *România literară*: „Există în *Setea* și un roman ideologic sau, mai corect zis, un roman în care se confruntă ideologiile și se clarifică, în funcție de ele, destinele indivizilor.”¹⁹ Aproximarea de alți prozatori ai generației anterioare se poate realiza la nivel compozițional și chiar și politic. Tema pământului trimite la *Ion* al lui Liviu Rebreanu, în vreme ce prin împătimitul personaj comunist Mitru Moț se face analogia cu *Mitrea Cocor* al lui Mihai Sadoveanu. O continuitate a prozei anterioare vede și Cornel Ungureanu, în romanul *Setea*, accentuând favorabil tema romanului: „*Setea* trebuia să fie noul roman al pământului. Romanul reformei agrare nu putea fi scris decât de un autor care i-a înțeles, i-a simțit pe Slavici și, mai ales, pe Rebreanu, și care se simte mesagerul lor.”²⁰

Prin densitatea compozițională și personajele izbutite conturate, *Setea* rămâne un roman valoros al literaturii române, scriere umbrată însă de filonul propagandistic vădit. Însemnătatea operei e anulată de jocurile politice avute în vedere de scriitor, de permanentele programe care trebuiau respectate cu sfințenie. Tergiversarea acestor nuanțe politice a fost o grijă a prozatorului, încercând din răspuțeri să câștige atenția și aprecierea cititorilor și, nu în ultimul rând, a criticilor. E o combinație în proporții variabile de politic, psihologic, istoric, social, având ca finalitate biruința noului regim politic în fața tuturor opreliștilor.

În epoca marcată de o ușoară permisivitate ideologică din partea partidului, cu puțin înainte de aplicarea nocivelor teze din iulie 1971, Titus Popovici publică nuvela *Moartea lui Ipu*. Primind de-a lungul vremii o sumă de interpretări și oscilându-se în privința ei de la nuvelă la parabolă și povestire, scrierea surprinde același tensionat moment 1944, insistându-se de această dată pe consecințele ocupației germane. Întreaga acțiune e redată din perspectiva unui copil de numai 14 ani, alter-ego al prozatorului, ambii având aceeași vârstă. Pasiunea copilului pentru istorie și mitologie îl apropie și mai mult de făuritorul său, acțiunea nuvelei petrecându-se în spațiul rural ardelenesc. Opera debutează cu un motto biblic: „Păcătoșii sunt îngroziți, în Sion, un tremur a apucat pe cei nelegiuți care zic: „Cine din noi va putea să rămână lângă un foc mistuitor? Cine din noi va putea să rămână lângă niște flăcări veșnice?”²¹ Mottoul prevestește tensiunea debordantă care va cuprinde întregul cadru al acțiunii. Intriga o constituie găsirea pe un câmp în apropierea satului a soldatului german Friederich, decedat.

¹⁸ Vlad, Ion, apud Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism 1957-1958*, București, Editura Cartea Românească, 1999, pag. 309.

¹⁹ Simion, Eugen, *Romanul social*, în *România literară*, nr. 46/1989.

²⁰ Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi*, București, Editura Cartea Românească, 1985, pag. 317.

²¹ Popovici, Titus, *Moartea lui Ipu*, București, Ed. Albatros, 1970, pag. 5.

Cauzele și circumstanțele morții nu se cunosc, iar autoritățile germane sunt decise să pedepsească notabilitățile satului în cazul în care acestea nu vor găsi făptașul. Pentru a-și asigura scăparea, preotul, notarul, doctorul și primarul îl conving pe Ipu, sluga din casa adolescentului, să-și însușească fapta.

Bătrânul Ipu e personajul redus, hidos, bătut de soartă, sărac din cale-afară și subiect de batjocoră pentru săteni. Acest Cocoșat de la Notre-Dame, pe numele său adevărat Ciupe Teodor, primește de-a lungul timpului numeroase porecle: Crăcea, Croampa, Ștrimfi, însă tânărul nostru îl consideră cel mai bun prieten. Promisiunea unei înmormântări somptuoase și împrumutul cu pământ a rudelor după moartea sa, îl conving pe Ipu să cedeze. Pregătindu-se ca pentru o mare sărbătoare pentru acea zi de duminică în care va mărturisi și va fi executat, Ipu nu are noroc nici în fața morții, deoarece cu o noapte înainte trupele germane se retrăseseră din sat. Finalul e unul tragic, grotesc, fiind dat de reacția personajului în relație cu atitudinea celorlalți. În loc de fericire, Ipu e dominat de aprige sentimente de tristețe și revoltă, de deziluzia de a nu muri glorios. Totul vine în antiteză cu reacția autorităților, care de acum îl vor considera inutil, un nebun din naștere.

Filonul politic e mai puțin accentuat, mergându-se de această dată pe o nișă psihologică. Adolescentul are capacitatea de a analiza obiectiv personajele, fiind surprins negativ de ororile trecute cu vederea. Ultima replică a personajului maturizat mult prea devreme: „Atunci i-am condamnat pe toți la moarte!”, marchează o condamnare metaforică a semenilor săi, datorată cruzimii de care dau dovadă. Nota propagandistică a cărții nu e atât de importantă, în comparație cu scrierile anterioare. Fiind publicată în epoca în care onirismul era atât de popular, predilecția e pentru introspecție, imaginar și meditație. Opera vede lumina tiparului după o lungă perioadă de absență pe plan literar a lui Titus Popovici, făcându-se astfel trecerea la un alt tip de proză.

Anii în discuție sunt cei premergători implementării regimului comunist, însă despre beneficiile adoptării imediate a acestei nomenclaturi prozatorul nu mai pomenește. Considerată de Irina Petraș o „nuvelă-bijuterie”, comparabilă cu „*Moara cu noroc*, *Fefelega*, *O făclie de paște*, *Hagi Tudose*”²², *Moartea lui Ipu* nu oferă cititorului o literatură pur propagandistică, ca în prozele anterioare. O predilecție pentru ironie și pamflet vede și Alex Ștefănescu, în conturarea oficialilor satului: „Este la mijloc arta de pamfletar a scriitorului, dar și o tendință stângistă a sa de a ridiculiza onarabilitatea în sine.”²³

Schimbarea radicală de opinie asupra realității politice se va produce în cazul lui Titus Popovici imediat după '89. Romanul *Cutia de ghet*e constituie prima confesare sinceră a prozatorului, e o sumă de mărturisiri și deznădejdi, compromisuri repetate și multă revoltă. Prin această scriere, Titus Popovici neagă predilecția sa pentru doctrina comunistă, apropierea vizibilă până la acel moment, demascând cu ironie dedesubturi din culisele partidului. Accentul cade aici pe consecințele grave ale nomenclaturii asupra cetățeanului de rând, subliniind caracterul utopic al programului susținut de putere.

Avându-l în centru pe Ion Pop și pe soția acestuia, muncitori într-o fabrică oarecare, romanul prezintă repetatele încercări ale tinerei familii de a avea un copil, tentative încununuate cu moartea celui dorit la naștere, în condiții suspecte. Situația spitalelor din acea vreme, dezinteresul conducerii pentru individul de rând și lipsa de umanitate a semenilor fac din roman o mărturisire sinceră asupra României din perioada comunistă. Titlul trimite la impasibilitatea cu care cei de la morgă îi dau copilul mort într-o cutie de ghete distrusă, iar drumul tatălui de la morgă la cimitir, cu acest recipient prin tramvaie, face trimitere la o călătorie prin infern. Apărând ca o scriere politică de la prima la ultima pagină, *Cutia de ghet*e a fost considerată de critici prima scriere care oglindește realitățile dure ale perioadei comuniste, o scriere sinceră, plibilă pe realitățile cotidiene, chiar dacă autorul e un fost

²² Petraș, Irina, *Literatură română contemporană. O panoramă*, București, Editura Ideea Europeană, 2008, pag. 761.

²³ Ștefănescu, Alex., *Op.cit.*, pag. 285.

oportunist. Această duplicitate a scriitorului a fost privită cu reticență de o bună parte a criticii, majoritatea judecându-l pentru falsitatea cu care a beneficiat de libertatea scrierii și foloasele materiale ale puterii.

Romanul e pătruns de numeroase scene în care personajul își imaginează modalitățile în care l-ar putea ucide pe Nicolae Ceaușescu, curmând astfel suferința unui întreg popor. O opinie aparte vine din partea lui Marian Popa, care consideră romanul „o nuvelă prost scrisă”, cu „o viziune melodramatic-pesimistă.”²⁴ Astfel, atrocitățile văzute de scriitor în perioada comunistă sunt oglindite în acest roman, prin simpla redare a unei scene răsunătoare din viața familiei. Se face trecerea de la proza oportunistă la cea subversivă, de la simpatia pentru noua conducere la indignarea față de noua Românie. Democratizarea politicii imediat după decembrie 1989 a adus de la sine și libertatea de exprimare, Titus Popovici profitând de acest moment benefic spovedaniei. Această atitudine față de fostul regim deseori preamărit i-a adus neplăceri pe plan literar și nu numai, așa cum avea să mărturisească în același an '90: „În momentul actual, în mod obiectiv, numele meu este asociat cu „iepoca” respectivă. Dacă se va face vreodată o disociere, bine. Dacă nu... asta este.”²⁵

Moartea prozatorului survine în 1994, împiedicând elucidarea unor noi aspecte literare din epoca apusă, prin intermediul seriilor de mărturisiri impresionante. Patru ani mai târziu, în 1998 apare primul roman postum, *Disciplina dezordinii*, scriere abundând în descrierea unor situații tensionate din viața autorului însuși. Roman memorialistic, eseu politic despre eșecul grupării comuniste, *Disciplina dezordinii* are în prim plan personaje sub masca cărora pot fi recunoscuți soții Ceaușescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și alte personalități marcante. Evenimentele majore enumerate sunt capitale pentru maturizarea prozatorului: participarea la război, lecturarea unor cărți interzise, ilegalitățile comise la alegeri, simpatia și adeziunea la comunism, instaurarea unei stări de nemulțumire față de partidul mult-prețuit.

Ironia și jocurile de cuvinte ocupă un loc fruntaș, scrierea confirmând în mod repetat implicările sale politice. Nu se încearcă o deculpabilizare a aportului lui Titus Popovici în conturarea unei literaturi propagandiste, scriitorul însuși accentuând caracterul părtinitor al unor opere. Ultima plenară din 12 decembrie 1989 e redată cu umor și persiflare de prozator, subliniindu-se atitudinea arogantă a acestuia față de întreg partidul și reprezentanții săi. Franchețea și umorul acestui neobișnuit membru de partid duce la prevenție din partea supușilor tovarăși. Raportul politică-literatură e și el pus în discuție în roman, în ciuda adeziunii comuniste de care a dat dovadă prozatorul însuși. E ceasul al doisprezecelea pentru Titus Popovici, ceas al spovedaniei, care-i va aduce antitetice eliberarea interioară și judecata semenilor.

Scriere agresivă și defăimătoare, *Disciplina dezordinii* dă în vileag încă o dată duplicitatea scriitorului, făcându-se trecerea de la intelectualul obedient, la un „procuror lucid și calificat al aceluiași hidos sistem căruia îi cunoștea tarele dinăuntru, deci mai bine decât alții.”²⁶ Compozițional analizat, romanul cuprinde capitole independente, fără a se urmări o liniaritate a mărturisirilor. Aspectul narativ al scrierii e subordonat de natura politică stăpânitoare, umbrindu-se astfel talentul scriitorului pentru elaborarea unor proze izbutite.

Acest neajuns al operei care se dorește a fi un roman politic în esență e perceput și de Dan C. Mihăilescu, într-un articol consacrat romanului și denumit expresiv *Disciplina perversiunii*: „Acest roman memorialistic suferă, poate, de oarecare lipsă de sistemă și inconsecvență narativă, fiind alcătuit din mai multe bucăți disparate, reunite sub imperiul urgenței.”²⁷ Riguros nu doar în caracterizarea oamenilor politici, ci și în catalogarea contemporanilor săi de breaslă, Titus Popovici a fost acuzat de unii critici de grandomanie și

²⁴ Marian Popa, *Op.cit.*, pag. 916.

²⁵ Popovici, Titus, *Cartierul primăverii. Cap sau pajură*, București, Editura Mașina de scris, 1998, pag. 9.

²⁶ Grigurcu, Gheorghe, *Duplicitatea lui Titus Popovici*, în *România literară*, nr. 47/2000.

²⁷ Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism*, Vol. I, *Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Iași, Editura Polirom, 2004, pag. 388.

demagogie. Cu aciditate îi va aborda opera în discuție Dan Croitoru, într-un articol din *România literară*, recunoscându-i pe de o altă parte talentul: „un maestru neîntrecut”,²⁸ accentuează raportul literatură-politică, așa cum reiese din scrierile sale.

Un alt cusur posibil al acestei relatări de dimensiuni vaste, l-ar putea constitui și predilecția scriitorului pentru deconspirarea unor zone intime, din viața celor mai puternici politicieni ai obsedantului deceniu. Scriere reprezentativă pentru evocarea perioadei comuniste, cu precădere datorită anterioarei situații a prozatorului în tagma oportuniștilor, *Disciplina dezordinii* este una din mărturiile care pare a nu se face nicăieri. Latura politică a cărții e redată scandalos, rezultând o operă nu doar subversivă, ci detașat incriminatoare. Apariția unei singure pagini în răstimpul comunist ar fi fost fatală integrității intelectuale și sociale a prozatorului.

De un scurt răstimp de asimilare a acestui roman-destăinuire au avut parte cititorii și exegeții, întrucât în același an 1998, la doar câteva luni, apare *Cartierul Primăverii (Cap sau pajură)*. Similar ca personaje și spațiu cu *Disciplina dezordinii*, romanul adună noi strategii politice, dintre cele mai stranii, implementate de comuniști. Mărturisind de la bun început că „politica este tema mărturisită și asumată a acestei povestiri”, Titus Popovici desființează prin mărturiile-i ironice și tranșante mitul aparent al fericirii din obsedantul deceniu. Subliniază atrocitățile și ideile utopice ale acestei grupări prin lozinci precum: „Comunismul va însemna saltul din domeniul necesității în domeniul libertății.”, „Eu prin stomac am ajuns la comunism.”, „Un comunist trebuie să aibă creierul rece și inima fierbinte, și nu invers.”, „În politică nu există supărare, doar interese, raporturi de forță.”

Sunt redată ideile lui Lenin și Stalin, sfaturi debordând de violență și distrugere, însă imperios necesare pentru făurirea comunismului stabil. Gama de personaje ascunde în spatele numelor fictive personalități ale vremii și fiecare capitol cuprinde o poveste cu iz politic, comunist. La finele capitolelor, prozatorul desfășoară o discuție contradictorie cu un critic imaginar, Titus Popovici reproșându-și astfel, prin intermediul exegetului, caracterul propagandistic al operelor sale anterioare. Nicolae Manolescu apreciază romanul drept unul experimental, reproșându-i scriitorului duplicitatea: „Scriitorul se răfuiește în acest din urmă roman, postum, cu un regim la care a fost complice.”²⁹

Un fapt cert este nerecunoașterea adevăratei valori a prozei lui Titus Popovici datorită caracterului politic oportunist. Scriitorul se situează, alături de alți prozatori ai vremii, în tabăra celor preferați de putere.

BIBLIOGRAPHY

- Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan*, București, Editura Eminescu, 1988.
- Croitoru, Dan, *Cronica unei „iepoci”*, în *România literară*, nr. 7/1999.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- Grigurcu, Gheorghe, *Duplicitatea lui Titus Popovici*, în *România literară*, nr. 47/2000.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism*, Vol. I, *Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Munteanu, Francisc, Popovici, Titus, *Mecanicul și alți oameni de azi*, București, Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., 1951.
- Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației Pro, 2003.

²⁸ Croitoru, Dan, *Cronica unei „iepoci”*, în *România literară*, nr. 7/1999.

²⁹ Manolescu, Nicolae, *Op.cit.*, pag. 981.

- Petraș, Irina, *Literatură română contemporană. O panoramă*, București, Editura Ideea Europeană, 2008.
- Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, Editura SemnE, 2009.
- Popovici, Titus, *Povestiri*, București, Editura Tineretului, 1955.
- Popovici, Titus, *Setea*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- Popovici, Titus, *Străinul*, Timișoara, Editura Facla, 1955.
- Popovici, Titus, *Moartea lui Ipu*, București, Editura Albatros, 1970.
- Popovici, Titus, *Cutia de ghete*, Ploiești, Editura Elit comentator, 1990.
- Popovici, Titus, *Cartierul Primăverii. Cap sau pajură*, București, Editura Mașina de scris, 1998.
- Popovici, Titus, *Disciplina dezordinii*, București, Editura Mașina de scris, 1998.
- Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism 1955-1956*, București, Editura Cartea Românească, 2010.
- Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism 1957-1958*, București, Editura Cartea Românească, 1999.
- Simion, Eugen, (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, P-R, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.
- Simion, Eugen, *Romanul social*, în *România literară*, nr. 46/1989.
- Ștefănescu, Alex. *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, București, Editura Mașina de Scris, 2005.
- Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi*, București, Editura Cartea Românească, 1985.